

Sedláček, T. (2017). *Doklady raného náboženstva Churritov v starovekom Urkeši*.

Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 165 s.

ISBN: 978-80-210-8753-8

František Válek, FF UK, Ústav filosofie a religionistiky
e-mail: valemfrantisek@gmail.com

Monografie vychází z částečně upravené disertační práce, která byla pod názvem *Religiozita v Urkeši: Segment raného náboženstva Churritov* obhájena roku 2016 na Ústavě religionistiky FF MU v Brně (Sedláček, 2016). Témata probíraná v knize patří očividně k autorovu životnímu zájmu a dílu – již v roce 2011 publikoval článek „Uranicko-čhtonický antagonizmus v cykle o Kumarbim“ (Sedláček, 2011),¹ podzemní struktúre v Urkeši se věnoval v příspěvku následující rok (Sedláček, 2012),² a dva roky před obhájením práce vyšel článek, ve kterém se zabýval otisky pečetiček ze stejného města (Sedláček, 2014).³ K samotnému městu se dostal v příspěvku „Dejiny churritského mesta Urkeš: Pokus o rámcovú rekonštrukciu“ (Sedláček, 2013).⁴

V recenzované publikaci autor některým archeologickým nálezům přisuzuje náboženský charakter a hlouběji je interpretuje. Jmenovitě se věnuje chrámu, podzemní struktúre a glyptickým motivům. Taktéž se zaměřuje na panovnický úřad, kterému přisuzuje sakrální rozměr, a (nejen) na základě čhtonických rysů identifikuje urkéšského Nergala, kterému je zasvěcen místní chrám, s Kumarbim.⁵ Jednotlivé zkoumané okruhy se snaží zasadit jak do historie města, tak do „celkového historického a kulturného kontextu starovekého Predného východu“ (Sedláček, 2017: 11).

Knihy je bezesporu přínosem pro české a slovenské prostředí, kde se Churritům věnuje velice málo prostoru, natož pak jejich nejranějším dějinám. Ze zahraničí máme zajisté více zdrojů, ty se ale tomuto tématu nevěnují z religionistické perspektivy. Tibor Sedláček zde tedy jednoznačně rozšiřuje pole bádání a předkládá některé nové interpretace. Raději, než abych se zde věnoval pozitivním přínosům, se chci zaměřit na nedostatky, které korespondují s širšími nedostatky religionistiky.

Největší nedostatek spatřuji ve zvolené metodologii. Autor si vytkl nelehký úkol: *jak určit náboženství v materiální kultuře?* Je nechvalně proslulé, že téměř vše, s čím si archeologové nevědí rady, označí za náboženské. Z hlediska religionistiky, především té, která je zaměřena na zaniklé kultury, je tedy tento úkol zásadní, má-li zůstat věrna svému předmětu bádání. Jak toho ale docílit?

¹ Srov. kap. 5 „Čhtonická charakteristika Kumarbiho v churritské mytologii“ (Sedláček, 2017: 52–65).

² Srov. kap. 6 „Podzemná štruktúra“ (Sedláček, 2017: 66–86).

³ Srov. kap. 8 „Glyptické religiozno motivy s akkadskými vplyvmi“ (Sedláček, 2017: 99–116).

⁴ Srov. kap. 3 „Rámcová rekonštrukcia dejín Ukraša“ (Sedláček, 2017: 26–42).

⁵ Ten je v místních textech uveden pomocí ideogramu.

Autor k identifikaci toho, co je a co není náboženské povahy, zvolil Renfrewovu metodu.⁶ Ta se skládá z celkově 16 indikátorů, které by měly ideálně být přítomné, abychom archeologický nálezný identifikovali jako náboženský. Autor s odkazem na tvůrce metody ovšem poznamenává, že jen některé z bodů mohou být obsaženy v archeologickém materiálu a „nie je to o prítomnosti alebo absencii niektorých z indikátorov, ale skôr o ‚opakovaných úkonoch symbolickej podstaty‘ namierených k nepozemským transcendentným silám“ (Sedláček, 2017: 15).

Zásadním problémem tohoto přístupu však není to, že v archeologickém materiálu nemůže být přímo zachován např. bod 11: „Pri navodení náboženskej skúsenosti môže rituál využívať rôzne prostriedky, ako napr. tanec, hudbu, drogy či bolesť“ (Sedláček, 2017: 14).⁷ Slabina tkví ve vsudyprítomné definici kruhem. Např. bod 2 zní: „Vykonávať sa môže v špeciálnych budovách so sakrálnou⁸ *funkciou, ako napr. chrám alebo kostoľ*“ (Sedláček, 2017: 14). Metodologické *faux pas* se projeví v kapitole o urkéšském chrámu (kap. 4.1, Sedláček, 2017: 43–45). Budova je identifikována jako chrám především proto, že vypadá jako chrámy v blízkých městech.⁹ Na základě toho, že je stavba určena jako chrám, se očekává, že se v ní musel konat kult,¹⁰ jelikož již podle bodu 2 je chrám svou sakrální funkcí definován. Až poté, co je chrám určen jako bytostně náboženský, si tedy autor klade otázku: „Prostredníctvom ktorých znakov v materiálnej kultúre možno predpokladať religióznu charakteristiku tejto stavby?“ (Sedláček, 2017: 45). Nalézá zde shodu s šesti indikátory. Již nás nepřekvapí, že na prvním místě je bod 2. Dále nalézá tyto: součastí konstrukce je vestavěné příslušenství (oltáře, lavice...) i movité náčiní (mj. rituální (!) nádoby, kadidelnice... a *všetko rituálne (!) náčinie*);¹¹ rituál může mít znaky veřejné performance, může se jednat ale také o skrytá mystéria, což by mělo být reflektováno v architektuře;¹² božstvo může být reprezentováno kultickým obrazem či v abstraktní formě;¹³ rituální symboly mohou s božstvem ikonograficky souviset na mytologické rovině, či využívat zvířecího symbolismu;¹⁴ na zbudování a výbavu může být využito značného bohatství.¹⁵

Jak ale rozeznáme rituální náčiní od nerituálního? Neděje se tak právě proto, že je právě v chrámu? Tento problém je ještě zřetelnější v pojednání o podzemní struktuře. Ta je identifikována jako náboženská mimo jiné proto, že se zde našla antropomorfní nádoba se zdeformovanými ústy a velkýma ušima (Sedláček, 2017: 71).¹⁶ O několik stránek dále se dočteme, že: „Nádoba bola s najväčšou pravdepodobnosťou využívaná na rituálne účely, čo naznačuje samotné umiestnenie

⁶ Kap. 1.1, (Sedláček, 2017: 13–17). S odkazem na *Archeology: Theories, Methods and Practice* (Renfrew & Bahn, 2008: 413).

⁷ Kladu si otázku, jak tvůrce metody došel k názoru, že zrovna tento bod je jeden z šestnácti nejdůležitějších archeologických (!) indikátorů.

⁸ Tedy náboženskou – z textu se zdá, že autor tyto termíny zaměňuje, nemůžeme tedy předpokládat, že má na mysli něco jiného.

⁹ Problematiku jejich identifikace nechme nyní stranou.

¹⁰ V autorově slovníku konat kult znamená věnovat se náboženskému počínání. Stejným způsobem užívá pojmu rituál.

¹¹ Bod 3 v Renfrewově metodologii.

¹² Bod 5.

¹³ Bod 7.

¹⁴ Bod 8. V našem případě se jedná o sochu lva (Sedláček, 2017: 45).

¹⁵ Bod 16.

¹⁶ Dle autora toto naznačuje komunikaci s podsvětím.

v struktuře...“ (Sedláček, 2017: 80). Tento bod tedy problém identifikace nijak neřeší, pouze ho odsouvá.

Bod o veřejné/neveřejné performanci nám také nepomůže. Nenáboženská jednání může mít úplně stejnou charakteristiku, která také může být reflektována v architektuře.

Reprezentace božstva se může zdát jako bod, který je neochvějný. Bohužel není. Zprvce ne vždy s jistotou můžeme říci, zda nějaký symbol reprezentuje božstvo, něco jiného či je pouze dekorativní a jeho symbolickou hodnotu si jen domýšlíme, nebo měl funkci, kterou již nejsme schopni rozeznat. Zadruhé vizuální reprezentace božstva nerozřeší identifikaci objektu. Z tohoto hlediska by sakrálními budovami bylo též mnoho dnešních obytných domů. Obrázek s Ježíšem či sošku Panny Marie nalezneme velice často. Zvířecí asociace a mytologické souvislosti pak problém také pouze odsouvají.

Co se týče vynaložení bohatství, není to opět nikterak distinktivní rys oproti mnohým profánním stavbám a činnostem. Navíc hned první bod praví, že rituál se může odehrávat v přírodních prostorách, jako je jeskyně, háj atp. (Sedláček, 2017: 14), kde nemusí být vynaložené téměř žádné prostředky. V posledku je tím řečeno, že rituál se může odehrávat prakticky kdekoli za jakýchkoli podmínek a s vynaložením jakýchkoli prostředků.

Ano, autor sám říká, že nejde o přítomnost či nepřítomnost jednotlivých prvků, spíše jako o jejich kombinaci a celkový kontext. Je ale vidět, že ve skutečnosti postupuje přesně opačným směrem, než jak se tváří. Dopředu je rozhodnut o tom, co je a co není náboženská a metodologii se pouze snaží našroubovat tak, aby seděla, což se zpětně projevuje v tom, že se pohybuje v kruhu. S touto metodologií je možné jako náboženské určit prakticky cokoli.

Na pozadí tohoto metodologického problému leží snaha učinit religionistiku pozitivistickou vědou. Nalézt definice a postupy, jak dosáhnout vytyčených cílů. Lidské počínání se ovšem takto podchytit zatím nikomu nepodařilo a pochybují o tom, že se to někdy podaří. Zatím nezbyvá než zvolit intuitivní přístup, který je ostatně za metodologií velice často schován. Je třeba si ho ovšem přiznat a reflektovat, své intuice přizpůsobovat, nesnažit se skrývat za pojmy a definice něco, co nám jednoduše nějak připadá. V religionistickém bádání musíme neustále reflektovat náš pohled na svět, naše východiska, názory, vzdělání atd. Vždyť nikdo ani nikdy nedokázal uspokojivě vysvětlit, co to je *náboženství*, nebo zda vůbec něco takového *existuje*. Bez vyřešení této základní otázky je zbytečné skrzes tento pojem dále cokoli definovat.

Problematicky vnímám též kapitoly o identifikaci urkéšského Nergala s Kumarbim (kap. 4 a 5, Sedláček, 2017: 43–65), a o určení podzemní struktury jako *āpi* (kap. 6, Sedláček, 2017: 66–86). Ač autor podává zajímavé souvislosti, jeho argumenty mi nepřijdou příliš přesvědčivé. V případě identifikace božstev se jedná pouze o relativně malou styčnou plochu božských fyziognomií. Jako nejsilnější vidím fakt, že v Urkěši mohlo být dle některých textů centrum Kumarbiho kultu. To nicméně nevyklučuje, že by tento chrám patřil jinému božstvu. Texty, které autor překládá k identifikaci podzemní struktury jako *āpi*, jsou pak z doby až o 1 000 let pozdější, z jiného (ač příbuzného) prostředí, a jámy se dle textů zdají být spíše malé a *ad hoc* vykopané, nikoli ohromné trvalé konstrukce. Sedláček si je ale

těchto nedostatků také vědom a v žádném případě se netváří, že je to jediná možná interpretační linie.

Knihu bych zajisté doporučil všem zájemcům o starověký Přední východ. Churrité, zvláště pak jejich rané dějiny, patří k těm méně prozkoumaným oblastem. V našem prostředí je literatury málo, a tato publikace poskytuje vhodný a celkově vstřícný odrazový můstek. Čtenář by se ale při četbě měl zamyslet nad zvoleným (a potažmo také vlastním) metodologickým přístupem a uvědomit si, jak nesamozřejmé mnohé výroky jsou.

Seznam použité literatury:

- Renfrew, C. & Bahn, P. (2008). *Archeology: Theories, Methods and Practice*. London: Thames & Hudson
- Sedláček, T. (2011). Uranicko-chtónický antagonizmus v cykle o Kumarbim. *Axis Mundi*, 6(1), 23–33.
- Sedláček, T. (2012). Podzemná štruktúra v Urkeši. In: Lukáš Pecha et al., *Materiální a duchovní kultura Východu v proměnách času* (pp. 64–74). Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni.
- Sedláček, T. (2013). Dejiny churritského mesta Urkeš: Pokus o rámcovú rekonštrukciu. In: Lukáš Pecha (Ed.). *Tradice a inovace v kulturách starého Východu* (pp. 114–122). Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni.
- Sedláček, T. (2014). The Mythological Background of Three Seal Impressions Found in Urkesh. *Religio: Revue pro religionistiku*, 22(1), 29–53.
- Sedláček, T. (2016). *Religiozita v Urkeši: Segment raného náboženstva Churritov*. Disertační práce. Masarykova univerzita, Brno.
- Sedláček, T. (2017). *Doklady raného náboženstva Churritov v starovekom Urkeši*. Brno: Masarykova univerzita.